

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ORTA ASYA BÖLGESİNDEKİ BÖLGESELLEŞMEDEKİ YERİ

Dilrabo Sadikova

Doktor Araştırmacı Dünya Ekonomisi ve Diploması Üniversitesi' Özbekistan

Özet: *Makalede Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşum süreci, gelişme aşamaları ve Orta Asya'daki jeopolitik ve ekonomik önemi derin analiz edilmiştir. Teşkilat ilk olarak ortak dil, kültür ve tarihi köklere dayalı entegrasyon yapısı olarak kurulmuş olsa da, sonradan çok yönlü siyasi ve ekonomik iş birliği platformuna dönüşmüştür. Bu oluşum süreci, 1992–2010 yılları arasında düzenlenen liderler zirveleriyle şekillenmiştir. 2009 yılında Nahçıvan anlaşması imzalanarak teşkilat resmen kurulmuştur. 2021 İstanbul Zirvesi'nde ise teşkilatın adı değiştirilerek Türk Devletleri Teşkilatı olarak yeniden adlandırılmış ve stratejik hedefleri belirlenmiştir.*

Makalede teşkilatın güçlü yönleri olarak coğrafi konumu, demografik potansiyeli, enerji kaynakları ve kültürel ortaklık vurgulanmıştır. Ancak Rusya ve Çin'in ekonomik ve siyasi etkisi teşkilatın zayıf noktaları arasında değerlendirilmiştir. SWOT analizi kapsamında teşkilatın imkanları ve tehditleri ortaya konulmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı sadece bölgesel entegrasyonun ve birlikteliğin ifadesi değil, aynı zamanda küresel jeosiyasi süreçlerde aktif rol alabilecek bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Türk devletleri, İstanbul zirvesi, Rusya etkisi, Çin etkisi, Sınır ihtilafları, Ulaşım koridorları.*

GİRİŞ

Günümüzde uluslararası meydana küreselleşme ile birlikte bölgeselleşme süreci de devam etmekte. Belli ki , bölgeselleşme belli bir bölgenin bölgesel işbirliği ve entegrasyonu temelinde yaklaşmayı kastediyor. Koordinasyon, devletlerin karşılıklı ilişkilerini bölgesel iş birliği temelinde yürütmesini öngörürken, subordinasyon belirli bir organın entegrasyona üye olan devletlerin üzerinde bir konumda olmasını ifade eder. Vurgulayabilir ki, uluslararası tecrübede devletler bölgesel entegrasyona başlamadan önce bölgesel işbirliği temelinde karşılıklı ilişkilerini güçlendirdiği görülebilir. Bu sırada Avrupa Birliği, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), Arap Devletleri Ligi ve Afrika Birliği gibi entegrasyon birlikleri örnek olarak gösterilebilir.⁹

Son yıllarda Orta Asya ülkeleri modern dış politikanın yeni yöntemlerine dayalı bir şekilde çok taraflı işbirliği formatlarındaki faaliyetlerini canlandırma yolundan gitmekte. Şimdiki modern aşamada çeşitli entegrasyon teşkilatlarının önemi

⁹ Ayşe Şimşek, "Dünyanın Yükselen Gücü: Türk Devletleri Teşkilatı", 13.01.2022,

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati644709.html>, accessed 12.03.2022

artmakta. Ama tecrübeler şunu gösteriyor ki , entegrasyon amacıyla kurulmuş yapıların hepsi de istikrarlı değildir ve onlar kısa sürelerde tarih sayfalarından silinmiştir. Burada temel olan aslında entegrasyon fonksiyonunu yerine getiren fikirdir. Eğer fikir doğru ve sağlam temellere dayalıysa yapı yaşamaya devam eder. İdeolojik yaklaşımları destekleyen kapalı ekonomik sistemler ve rejimlerin yerini, küreselleşme ve özgürlük dönemi almıştır.

Merkezi Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk halkları arasındaki kültüre¹⁰ ve insani bağları tekrar canlandırmayı, kardeş halkların ortak maddi ve kültürel mirasını gelecek nesillere aktarmayı ve halk arasında karşılıklı etkileşimi teşvik etmeyi temel amacı olarak belirlemiştir. Bunun dışında, parlamentolar arası ilişkileri güçlendirmek amacıyla 21 Kasım 2008'de Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi kurulmuş ve merkezi Bakü'ye yerleştirilmiştir. Bunun dışında, parlamentolar arası ilişkileri güçlendirmek amacıyla 21 Kasım 2008'de Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi kuruldu ve merkezi Bakü'ye yerleştirildi. Türk Devletleri liderlerinin 1998 ve 2000 yıllarındaki zirvelerinde bu yöndeki çalışmalar sürdürüldü, ancak Özbekistan'ın Türk iş birliğine yönelik ilgisinin düşük olması ve Türkmenistan'ın anlaşmazlıkları, teşkilatın bazı hedefleriyle Semretaryanın şekillenememesine neden olmuştur. 1992–2010 yılları arasında gerçekleştirilen toplam 10 zirve, Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşum sürecinin ilk aşamasını içermektedir.¹¹

İkinci aşama, iş birliği mekanizmasının hukuki temelini oluşturulması süreciyle bağlıdır. 2009 yılında Nahçıvan'da düzenlenen zirvede, Türk Dili Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıyla ilgili anlaşma imzalanmıştır.¹² Ancak bu anlaşma sadece 2010 yılı Kasım ayında yürürlüğe girdi ve Türk Konseyi'nin ilk resmi zirvesi 2010 yılındaki İstanbul Zirvesi değil, 2011 yılında Almatı'da yapılan devlet başkanları toplantısı olmuştur. Türk Konseyi başlangıçta yalnızca dört Türk devleti — Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye — tarafından oluşturulmuştur. Son yıllarda sektörler arası iş birliği kurumsallaştırılmış, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi ortak platformların oluşturulması süreci yaşanmıştır. Bu aşama, 30 Nisan 2018 tarihinde daha önceki zirvelere gözlemci olarak katılan Özbekistan'ın tam üye olarak teşkilata katılmasıyla sonuçlanmıştır.¹³

¹⁰ Озимко К. Геополитические амбиции Турции в Средней Азии [Электронный ресурс]. URL: <https://www.sonar2050.org/publications/geopoliticheskie-ambicii-turcii-v-sredney-azii/> (дата обращения: 21.11.2022)

¹¹ Лагутина М. Л., Ягья В. С. Турецкий фактор в евразийской интеграции // История, философия, социология, культурология: опыт и знания в процессе формирования и развития общества: сб. материалов междунаро. науч. конф. М., 2014. С. 26–33.

¹² Nakhchivan Agreement on the Establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States [Electronic resource]. URL: http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Nahngilizce1_20140424_191816.pdf (accessed: 24.03.2017)

¹³ Declaration of the First Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States Almaty, 21 October 2011 [Electronic resource]. URL: http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Declaration_ENG_20141021_151023.pdf (accessed: 25.03.2017).

2012 yılında düzenlenen Bişkekteki zirve, eğitim, bilim ve kültür alanındaki iş birliğine odaklanmıştır. Ayrıca, devlet başkanları Astana’da Türk Dili Akademisi ile Türk Kültürü ve Mirası Vakfı’nın kurulmasıyla ilgili anlaşmaları imzalamışlardır. Sonraki zirvelerin ana konuları şunlar olmuştur: “ Ulaşım ve iletişim” (Gabala, Azerbaycan, 2013), “Turizm alanında iş birliği” (Bodrum, Türkiye, 2014), “Kitle iletişim ve bilgi alanında iş birliği” (Astana, Kazakistan, 2015) .

2016 yılında Kırgızistan’da yapılması planlanan altıncı zirve ise Kırgızistan tarafından belirsiz bir tarihe ertelenmiştir. Böylece Türk Konseyi, çeşitli birim ve bağlı yapılardan oluşmaktadır. Türk Konseyi’nin organları arasında Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Üst Düzey Yetkililer Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya yer almaktadır.¹⁴Türk Konseyi’nin temel organları arasında Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Üst Düzey Yetkililer Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya yer almaktadır. 2021 yılının Kasım ayında İstanbul’da düzenlenen tarihi zirveyle birlikte “Türk ailesi” için üçüncü aşama başlamıştır. Üye ülkelerin arasındaki ilişkiler yakın ve çok taraflı işbirliğin yeni dönemine girdi. Zirve sırasında Türk Devletleri Başkanları, Türk Konseyi’nin adını Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirme kararı almışlardır. Bu adım, teşkilatın gerçek potansiyelini ortaya çıkarmasına, öneminin artırılmasına ve uluslararası meydana rolünün güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Dönem başkanlığı Azerbaycan’dan Türkiye’ye geçmiştir.¹⁵

İstanbuldaki zirvede yalnızca teşkilat adına değil, içeriğinde de bir kaç değişiklikler yapıldı. “2040 Türk Dünyası Vizyon Konsepti” adlı stratejik belge kabul edilmiştir.

Stratejik yönetim sürecinde olduğu gibi, TDT de çoktan kendi stratejilerini, bakış açılarını ve hedeflerini belirlemiştir. Bu, artan jeopolitik görünüme sahip, nispeten yeni bir uluslararası örgüttür.

Türk Devletleri Teşkilatının faaliyetini “SWOT” analiz yöntemi ile analiz etmek onun güçlü, güçsüz tarafları, imkanları va gelecekte ortaya çıkabilecek tehlikeli tarafları hakkında geniş bir kavrayış yapabilmeye olanağı sunar. Analiz jeopolitik, ekonomik , enerji, askeri , kültürel ve dış siyaset dalında gözden geçiriliecekleri içerir. Analiz çerçevesinde araştırma teşkilat için jeopolitik tartışma noktası olarak Kavkaz ve Orta Asyayı ortaya koyuyor.

¹⁴ Timur Abidov, “Türkiye ve Merkezi Asya Ülkeleri: Avrasya İşbirliği Perspektifleri”, Almagül İsina, (ed.), Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, TASAM Publishing, İstanbul, 2014, pp. 448-450.

¹⁵ “History”, https://turk-pa.org/en/content/about_turkpa/history, accessed 08.03.2022.

GÜÇLÜ YÖNLER (STRENGTHS)

1. Coğrafi konumu, nüfusu ve küresel deniz yollarına erişim imkânı sayesinde öne çıkan jeopolitik pozisyonu;
2. Üye devletlerin kendilerine özgü uluslararası kuruluşlarla bireysel ilişkilerinin bulunması;
3. Türkiye önderliğindeki askerî olmayan bir örgüt olan teşkilat içerisinde, üye devletlerin bireysel savunma yetenekleri;
4. Büyük enerji potansiyeli , özellikle Orta Asya'daki Türk devletleri ve Doğu'dan Batı'ya stratejik enerji nakil yollarının varlığı sayesinde ;
5. Üye devletler arasında kurulan derin kültürel bağlar, dil benzerliği ve bilgi paylaşımı alanındaki iş birliği arzusu.

Türk Devletleri Teşkilatı, jeopolitik önemi açısından değerlendirildiğinde, dünya kara yüzeyinin yaklaşık %3'ünü kapsar; bu oran Rusya'nın dörtte birine, Çin'in ise yarısına eşittir.¹⁶ Bununla birlikte teşkilat, geniş kapsamlı ve kalabalık nüfusuyla da öne çıkar. Batıda Avrupa Birliği, kuzeyde Rusya, doğuda Çin ve güneyde Orta Doğu ile komşudur. Türkiye, bu teşkilata Kuzey Afrika'ya jeopolitik yakınlığı ve Akdeniz üzerinden küresel deniz yolları erişimine olanak sunar. Türk dili konuşan halklar, esas olarak Avrasya'nın merkezî ve batı bölgelerinde yer almakta olup yaklaşık 164 milyonluk nüfusa sahiptir ve yaklaşık 7 milyon km²'lik bir alana yayılmıştır. Altı Türk devleti toplamda 4,73 milyon km² yüzölçümüne sahiptir ve toplam nüfusu yaklaşık 170 milyon kişiden oluşur, bu, Avrupa ve Orta Asya toplam nüfusunun yaklaşık %16,7'sine, dünya nüfusunun ise yaklaşık %2'sine eşittir. Bu nüfusun yaklaşık 125 milyonu Türk dili konuşan halklardan oluşur; bu da dünya genelindeki Türk dili konuşan nüfusun %76,2'sini ifade eder.

Başka bur ifadeyle teşkilat dünyada yüksek oranda temsiliyet ve oy kullanma hakkına sahiptir. Üye ülkelerdeki ortalama yaş 30'un altındadır, bu da bölgesel ve küresel istatiklere göre oldukça genç nüfusa sahip olduğunu gösterir. Teşkilat batıda Avrupa Birliği, kuzeyde Rusya, doğuda Çin ve güneyde Orta Doğu ile çevrilidir. Türkiye Teşkilata Kuzey Afrikaya yakınlık ve Akdeniz aracılığıyla küresel deniz yollarına erişim olanağı sunar.¹⁷ TDT üye ülkelerinin bu teşkilata üyeliği nedeniyle küresel ve bölgesel alanda bir çok uluslararası teşkilatlar ile karşılıklı işbirliği yapan teşkilat olarak ortaya çıkıyor.¹⁸ Bölgenin tüm ülkeleri ve Türkmenistan değişmeyen gözlemci devlet olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleridir. Türkiye dışında tüm ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi, yalnızca Kazakistan ve Kırgızistan

¹⁶ Shaheer Ismael Al Shaheer, "Organization Of Turkic States: Old Turkish Ideas With Modern Templates", Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology. 2022. – P. 409-410.

¹⁷ İbrahim Gökburun, "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu", Journal of Turkish World Studies. 2021. . – P. 16.

¹⁸ Gökhan Gökçe, "Türk Dünyasında İletişim İş Birliği: Gerçekliği Savunmak ve Dezenformasyonu Önlemek", Kriter Dergi. 2021. – P. 39.

Kollektiy Güvenlik Antlaşması Teşkilatı ve Avrasya Ekonomik Birliği Rusya merkezleşmiş yapıları üyesidir. İki tane devlet de Özbekistan ile birlikte merkezi Çin olan Şanhay İşbirliği Teşkilatına da üyedir. Türkiye G-20 devleti, Macaristan Avrupa Birliği üyesi, ve iki ülke de NATO ve Avrupa Konseyi üyesidir. 2020 yılında üye ülkelerin GSYİH yaklaşık bir trilyon dolar etrafındaydı.¹⁹ Bu Avrupa Ve Orta Asya Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının % 4,5 ve dünya GSYİH %1,2 oranını oluşturdu.²⁰ 2016 yılı göstergeleri temel alındığında Türkiye ve Özbekistan bölgesel ortalama istatistiklerden yüksek gelişmeler elde etti, diğer üye ülkeler ise geride kaldı. ABD'nin GSYİH 2024 yılında daha yüksek gelişmelerle 1,4 trilyona yükselmesi beklenmekte.²¹

2020 tarihinde Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan 'ın toplam petrol rezervleri 38,2 milyar varil oluşturur. Bu düzey tüm dünya rezervlerinin % 2,2 oranını oluşturur. Bunun dışında Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan 2021 yılında petrol çıkarmanın %3,4 oranını gerçekleştirdi.²² Türkmenistan ise tüm dünya doğal gaz rezervleri boyunca dördüncü sırada yer almakta. Doğal gaz rezervlerinden bahsederseniz , 2020 yılındaki istatistiklere göre Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın toplam doğal gaz rezervleri yaklaşık 19,2 trilyon metreküp oluşturmuştur. Buna göre yukarıdaki dört Türk dilli ülkeler dünya doğal gaz rezervlerinin %10,1 oluşturmakta.²³

Türk devletleri, jeopolitik, ekonomik, askeri ve enerji alanlarında büyük potansiyelin yanı sıra, derin uluslararası kültürel bağlara da sahiptir. Örgüt, aslında Adriyatik Denizi kıyılarından Büyük Çin Seddi'ne kadar uzanan coğrafi bölgeyi, yani yedi bağımsız Türk devleti, yaklaşık yirmi özerk veya kendi kendini yöneten Türk devleti ve birçok başka devletin egemenliği altında yaşayan Türk azınlıkları kapsayan Türk dünyasının bir parçasıdır. Örgüt üyesi olan devletler, kültürel ve dil benzerliklerine sahiptir. Örgüt içinde devletler arasında kültürel iş birliğini güçlendirmek ve kültürel birliği geliştirmeye yönelik alt kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar arasında TÜRKSOY, Türk Dilleri Akademisi ve Türk Dilleri Kültürü ve Mirası Vakfı yer almaktadır. Ortak dil faktörü, Türk devletlerinin ortak kültür temelinde birleşmesinin anahtarı olarak görülmektedir. Türk devletleri Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci başladı. Azerbaycan bu girişimi ilk uygulayanlardan oldu ve Türkmenistan da buna uydu. Özbekistan 2019'dan sonra Latin alfabesine geçti ve Kazakistan'da bu

¹⁹ Shafer Ismael Al Shafer, "Organization of Turkic States: Old Turkish Ideas with Modern Templates", Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology. 2022. – P. 409-410.

²⁰ "GDP (current US\$) Indicator", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, accessed 05.03.2022.

²¹ "Economic growth - Country rankings", https://www.theglobaleconomy.com/rankings/economic_growth/, accessed 14.03.2022.

²² British Petroleum. BP Statistical Review of World Energy, 2022.

²³ British Petroleum. Statistical Review of World Energy, 2022.

sürecin, 2023-2031 yılları arasında tamamlanması planlanmaktadır. 2022’de Türkiye’nin Bursa şehrinde düzenlenen “Türk Dünyası Ortak Alfabeti Semineri”nde, Türk devletleri örgütüne ortak bir alfabe oluşturmak için bir komisyon kurulması kararı sunuldu.²⁴

ZAYIF YÖNLER (WEAKNESS)

1. Orta Asya devletlerinin Rus dilinin mirası yoluyla Rus etkisine maruz kalması;
2. Rusya’ya güçlü ekonomik bağımlılık;
3. Rusya ile güvenlik ve savunma ilişkileri ile üye devletlerin farklı yönelimdeki güvenlik politikaları arasında uyum sağlama zorlukları;
4. Orta Asya devletleri arasında uzun süredir devam eden sınır anlaşmazlıkları;
5. Orta Asya Türk devletlerinin Çin’in yumuşak güç ve ekonomik etkisi altında kalması.

SSCB’nin dağılmasından sonra bile Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk devletlerinin topraklarında Rus nüfusunun önemli bir oranda olması, Rus etkisinin devam etmesine neden oldu. Özellikle Kazakistan topraklarında Ruslar, nüfusun dörtte birini oluşturuyor ve ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyinde yaşıyorlar.

SSCB halef devleti sayılan Rusya Federasyonu ve Türk devletleri siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri geliştiren ortak kurumsal mirasa sahiptir. Rusça Türk devletlerinde çeşitli düzeylerde yaygın olarak , Kazakistan ve Kırgızistanda resmi statüye sahip.Türk devletlerinde henüz Rusya’nın büyük devlet olduğu hakkındaki düşünceler yaygın.²⁵

Kısmen bu ortak miras nedeniyle, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından beri Rusya, Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk devletlerinin başlıca güvenlik ortağı olarak kalmıştır.²⁶ 2015’ten bu yana bölgeye ihraç edilen silahların yarısından fazlasını Rusya temin etmiştir. Türk devletlerindeki birçok askerî üst yönetici, eğitimini Rusya’daki askerî akademilerde almış ve bu okullar hâlen subaylar için prestijli eğitim merkezleri sayılmaktadır. KGAÖ üyesi olan Kırgızistan ve Kazakistan, Rusya’nın büyük askerî tesislerine ev sahipliği yapmakta ve Rusya yapımı askerî teçhizatı indirimli fiyatlarla satın alma hakkına sahiptir. Bununla birlikte, Azerbaycan

²⁴ Ayşe Şimşek, “Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı.”, 13.01.2022,

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati644709.html>, accessed 12.03.2022

²⁵ Çağla Gül Yesevi, “Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, Electronic Journal of Political Science Studies. 2021. – S. 53-57.

²⁶ Füsün Kara, Rusya’nın Orta Asya’ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi, İKSAD Publishing, Elazığ. 2021. – S. 213-218.

da Şubat 2022’de imzalanan karşılıklı mutabakatla Rusya ile savunma ve güvenlik iş-birliğini artırmayı öngörmektedir.²⁷

Orta Asya devletleri arasındaki sınır ihtilafları, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) için temel zayıf yönlerden biridir. Bağımsızlığın ilk on yılı sonunda yaşanan karışıklıklar, ülkeleri sınırları netleştirme ve demarkasyon konusunda müzakereye zorladı. Sonraki yirmi yılda birçok sınır çatışması meydana geldi; en çok Özbekistan–Kırgızistan ile Tacikistan–Kırgızistan sınırlarında, özellikle de bu sınırların yakınındaki anklav bölgelerde. Çatışmalar, üç ülkenin (Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan) kesişen sınırlarının bulunduğu Fergana Vadisi çevresinde yoğunlaştı. Vadinin içinde ve civarında, taraflar birbirlerinin topraklarında yer alan çeşitli anklavlara sahiptir: Kırgızistan’da Özbekistan’a ait dört, Tacikistan’a ait iki; Özbekistan’da ise bir Kırgız köyü ve Tacikistan’a bağlı ayrı bir enklav bulunmaktadır. Bu sınır tartışmaları örgüt üyeleri arasındaki önemli bir zayıflık olarak görülmekte; çünkü istikrarsızlık kaynağı olup, düşman güçlerce kolaylıkla kullanılabilir.²⁸

Orta Asya ülkelerinde Çin’in artan “yumuşak gücü”ne yönelik iç zayıflık alanı şekliindeki yeni bir tartışma noktasıdır. Çin’in bölgede bir çok ekonomik girişimleri olması, C5+1 girişimiyle Orta Asya ülkeleri ile çok taraflı işbirliği forumunu gerçekleştirmesi TDT’nin faaliyetlerine tehdit olarak nitelendirilmekte.²⁹

FIRSATLAR (OPPORTUNITIES)

1. Orta Asyadaki gelişmekte olan taşıma güzergahları ticaret ve başka ekonomik faaliyetleri için yeni imkanlar sunar;
2. Orta Asyadan Türkiye Hazar denizi üzerinden Avrupa’ya hidrokarbon kaynaklarını taşımak;
3. Hazar denizinin hukuki statüsüyle ilgili tartışmaları sona erdirmek, Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki Hazar denizi petrol rezervlerinin işlenmesi konusunda ikili iş birliğini geliştirmek imkanlarını sunar;
4. Orta Asyadaki ticaret alanlarını Avrupa ile bağlamada orta karidorun önemi artmakta;
5. Türk dünyasında karadaki bağlantıları güçlendirmek için Zengezur karidorunun yeniden yapılandırılması;

Orta Asya’da gelişmekte olan ulaşım güzergahları, ticaret ve ekonomik gelişimler için daha fazla imkanlar sunmakta. Özellikle, Özbekistan “Tek Kuşak Tek Yol” girişimi çerçevesindeki kendi konumu kapsamında bölgenin ulaşım

²⁷ Озимко К. Геополитические амбиции Турции в Средней Азии [Электронный ресурс]. URL: <https://www.sonar2050.org/publications/geopoliticheskie-ambicii-turcii-v-sredney-azii/> (дата обращения: 21.11.2022)

²⁸ Ayşe Şimşek, “Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı.”, 13.01.2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati644709.html>, accessed 12.03.2022.

²⁹ Füsün Kara, Rusya’nın Orta Asya’ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi, İKSAD Publishing, Elazığ. 2021. – S. 215-218.

sektöründeki merkezi haline gelmeye çalışmakta. Şimdi inşa edilmekte olan Türkmenbaşı – Nevayi demiryolu doğuda Fergana- Oş- Kaşkar hattını batıda Hazar denizi üzerinden Baku- Tbilisi- Kars demiryoluna bağlamak planlanmakta. Diğer taraftan, Özbekistan Afganistan ve Pakistan üzerinden Umman denizine kadar ulaşabilen kuzeyden güneye kadar demiryol hattını da inşa etmek planlanmakta.³⁰

Avrupa için Orta Asya ve Kavkaz'daki hidrokarbon rezervlerini Rusya'ya alternatif Türkiye üzerinden bölgeye ulaştırmak enerji güvenliği için hayati önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji dalındaki işbirliğini yine de geliştirmesi bu ülkelerin Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tesis edilen enerji ilişkileri mekanizmelerinde yer almasını sağlamak için büyük öneme sahiptir.³¹

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü üzerine uzun süren müzakereler 2018 yılında beş kıyıdaş ülkenin imzaladığı anlaşmayla gelişme yaşamıştır. Bu anlaşma ticaret ve ulaşım hatları konusunda yeni bölgesel işbirliğinde yeni sayfalar açılmasına neden oldu. Hazar rta güzergâhın aktif kullanımı sonucunda, Orta Asya ülkeleri için olduğu kadar Türkiye için de oldukça umut verici ekonomik fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Hazar Denizi'nin yeni hukuki statüsü ise, Azerbaycan ve Türkmenistan petrolünün keşfi ve işlenmesi konusunda iş birliği imkânlarını artırmaktadır. Hazar transit orta yolu (Doğu- Batı) hattı Hazar denizi üzerinden Anadolu'yu Çin sınırlarıyla bağlamaktadır. Orta karidor Kuzey karidoru ile karşılaştırıldığında önemli iktisadi avantajlara sahiptir. Orta karidordan aktif olarak kullanmak sonucunda hem Orta Asya ülkeleri hem Türkiye oldukça parlak iktisadi fırsatları elde etti. Hazar denizinin yeni hukuki statüyü Azerbaycan ve Türkmenistan'ın petrolü bulma ve tekrar işleme konusunda işbirliği yapmada anlaşmaya varmaya teşvik etti. Bu anlaşma bölge çökarları açısından da büyük önem taşır.³²

Türk dünyası için bir diğer önemli fırsat, Zengezur Koridoru olarak adlandırılan potansiyel coğrafi bağlantıdır. 10 Kasım 2020 tarihinde sona eren 44 günlük Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından taraflarca imzalanan deklarasyon, küresel ve bölgesel iş birliği açısından yeni imkânlar yaratmıştır. Türkiye ve Azerbaycan tarafından önerilen "3+3" (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan + Türkiye, Rusya, İran) modeli, Güney Kafkasya va onun komşuları bölgeyi işbirliği ve istikrarın merkezi hâline getirmeyi amaçlamaktadır.

³⁰ Sergey Sukhankin, "The Great Turan: Russia's Concerns about Turkey's Growing Reputation in Caucasus and Central Asia", 20 May 2021, <https://politicstoday.org/thegreat-turan-russia-turkey-caucasus-central-asia/> , accessed 21.03.2022.

³¹ Shafer Ismael Al Shafer, "Organization Of Turkic States: Old Turkish Ideas With Modern Templates", Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology. 2022. – P. 409-410.

³² "Regional Countries Have Reasons to Guard against the Organization of Turkic States", <https://www.globaltimes.cn/page/202111/1239128.shtml> , accessed 22.03.2022.

TEHDITLER (THREADS)

1. Afganistan'daki durum nedeniyle bölgesel istikrarsızlığın uzun süreli etkileri, bölgesel kalkınma projelerine ciddi şekilde zarar verebilir;
2. Büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabetin uzun vadeli olumsuz sonuçları;
3. ABD ve Avrupa Birliği'nin, Çin'in bölgedeki ekonomik projelerine karşı koyma çabaları;
4. Çin'in, Sincan bölgesindeki Uygurları destekleme potansiyelini dikkate alarak Çin tarafından Türk Devletleri Teşkilatı'na tehdidi kabul etmek;
5. Rusya ve Çin'in, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki artan rolüne yönelik olumsuz yaklaşımları.

Orta Asya'daki bölgesel istikrarsızlık kaynakları, TDT açısından uzun vadeli tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sırada, Afganistan'daki güvenlik durumu Orta Asya'daki Türk devletlerini ciddi şekilde endişelendirmektedir. On yıllar boyunca süren savaşlar ve siyasi huzursuzluklar, 2021 yılı Ağustos ayında Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, bölgeye önemli etkilerde bulunmuştur. Afganistan'a komşu olan Özbekistan ve Türkmenistan, yasa dışı insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve aşırıcılığa dayalı terör tehdidinden en fazla zarar görebilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Denize kıyısı bulunmayan bu iki ülke, Özbekistan ve Türkmenistan ulaşım zorluklarını aşmak için Afganistan'a bağımlı durumdadır.³³ Tacikistan ile birlikte, bu ülkeler Güney Asya pazarlarına erişim sağlamak amacıyla Afganistan'la enerji ve ulaşım bağlantılarını geliştirmiştir. 2020 yılında Özbekistan, Pakistan ve Afganistan arasında Taşkent'i Kabil ve Peşaver'e bağlayacak demir yolu hattı için bir yol haritası imzalanmıştır. Taliban yönetimi, bölgesel aktörlerle iş birliği yapma isteğini dile getirmiş olsa da, ülkedeki siyasi ve güvenlik ortamının sağlanmaması, bölgede planlanan projelerin geleceğini tehdit altında bırakmaktadır.

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ile ikili ve çok taraflı TDT üzerinden ilişkiler kurması, Rusya ve Çin'in endişelerini artırmaktadır. Türkiye, her ne kadar küresel ölçekte bir büyük güç olmasa da, son dönemdeki kararlı dış politikaları sayesinde bölgesel bir aktöre dönüşmüştür. Bununla birlikte, Rusya ve Çin, Türk Devletleri Teşkilatı'nı farklı bağlamlarda bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a karşı kazandığı zafer, Türkiye'nin hem Azerbaycan'da hem de genel anlamda Türk dünyasında popülaritesini artırmıştır. Rus siyasetçilerine göre, Türk dünyasının birliği fikrine dayanan "Büyük Turan" ideali, Güney Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'nın etnik çoğunluklu bölgelerinde giderek yayılmakta ve Müslüman Türk toplulukları arasında daha da yaygın hale gelmektedir. Rusya, bölgedeki Türk lobisinin etkisinin artmasından ve bunun, kendi sınırları içindeki Türk kökenli özerk cumhuriyetlere olası olumsuz etkilerinden

³³ Xudoyberdieva D. Turkiy Kengash haqida nimalarni bilamiz? 31.05.2021 <https://www.xabar.uz/siyosat/turkiy-kengash-haqida-nimalarni-bilamiz> murojaat qilingan 12.11.2022.

endişelenmektedir. Aynı Rusya gibi, Çin de TDT'yi potansiyel bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Çinli yetkililer, bu teşkilatın pantürkizm ve panislamizmi teşvik edebileceğinden ve Türkiye'nin bu yapı aracılığıyla Çin'e karşı daha saldırgan bir dış politika yürütebileceğinden endişelenmekte.

SONUÇ

Araştırma sonucunda şunları söyleyebiliriz ki, Türk Devletleri Teşkilatı özünde ortak dil, kimlik, kültür ve coğrafya gibi değerler temelida şekillenen uluslararası bir teşkilattır. Bu açıdan bakıldığında TDT yalnızca mevcut güvenlik sorunlarının çözümüne değil, aynı zamanda Türk dünyasında dayanışma ve ekonomik iş birliğini güçlendirme açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin hayata geçirilmesi, Türk dünyasının uluslararası sistem çerçevesinde bölgesel kalkınma ve istikrarı temin etmesine, uluslararası alanda daha etkin ve verimli hareket etmesine ve bölgede süper güçler arasındaki rekabetin olumsuz etkilerini asgari seviyeye indirmesine imkân yaratır.

KAYNAKLAR:

1. Karabaev S., Faxrettin Akinalp. Problemi i perspektivi tyurkskoy integrasii na sovremennom etape // M. Riskulbekov atindagi kргыз ekonomikalik universitetinin khabarlari. 2016. – № 4. – S. 164–167.
2. Timur Abidov, "Türkiye ve Merkezi Asya Ülkeleri: Avrasya İşbirliği Perspektifleri", Almagül İsina, (ed.), Türk Diasporası Ve Türk Dünyası Vizyon 2023, TASAM Publishing, İstanbul, 2023. – S. 448-450.
3. Ayşe Şimşek, "Dünyanın Yükselen Gücü: Türk Devletleri Teşkilatı", 13.01.2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati644709.html>, accessed 12.03.2022
4. Xudoyberdieva D. Turkiy Kengash haqida nimalarni bilamiz? 31.03.2021 <https://www.xabar.uz/siyosat/turkiy-kengash-haqida-nimalarni-bilamiz>
5. Declaration of the First Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States Almaty, 21 October 2011. http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Declaration_ENG_20141021_151023.pdf
6. The Bishkek Declaration. The Second Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States. Bishkek, Kyrgyz Republic, 22-23 August 2012. http://www.turkkonorg/Assets/dokuman/Draft_Bishkek_Declaration_20141021_151212.pdf
7. Timur Abidov, "Türkiye ve Merkezi Asya Ülkeleri: Avrasya İşbirliği Perspektifleri", Almagül İsina, (ed.), Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, TASAM Publishing, İstanbul, 2014, pp. 448-450.
8. "History", https://turk-pa.org/en/content/about_turkpa/history, accessed 08.03.2022.

9. Ayşe Şimşek, “Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı.”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati644709.html>
10. Çağla Gül Yesevi, “Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, *Electronic Journal of Political Science Studies*. 2021. – S. 53-57.
11. Shafer Ismael Al Shafer, “Organization Of Turkic States: Old Turkish Ideas With Modern Templates”, *Palarch’s Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*. 2022. – P. 409-410.
12. İbrahim Gökburun, “Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu”, *Journal of Turkish World Studies*. 2021. . – P. 16.
13. Gökhan Gökçe, “Türk Dünyasında İletişim İş Birliği: Gerçekliği Savunmak ve Dezenformasyonu Önlemek”, *Kriter Dergi*. 2021. – P. 39.
14. Shafer Ismael Al Shafer, “Organization of Turkic States: Old Turkish Ideas with Modern Templates”, *Palarch’s Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. 2022. – P. 409-410.
15. “Economic growth - Country rankings”, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/economic_growth/ , accessed 14.03.2022.
16. Озимко К. Геополитические амбиции Турции в Средней Азии <https://www.sonar2050.org/publications/geopoliticheskie-ambicii-turcii-v-sredney-azii>
17. Gökhan Gökçe, “Türk Dünyasında İletişim İş Birliği: Gerçekliği Savunmak ve Dezenformasyonu Önlemek”, *Kriter Dergi*. 2021. – S. 39.